

РОЗДІЛ 2. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ ТА ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

THE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE AND STATE REGULATION OF THE ECONOMY

У статті розглянуто важливі аспекти ринкового саморегулювання та державного централізованого управління в їх органічній єдності. Відзначено доцільність для України невідкладного вирішення багатьох нагальних питань. Держава, спираючись на можливість планування і економічного регулювання, коригує виникаючі зміни і намагається повернути ринкові відносини в режим досконалої конкуренції вільного ринку. Безумовно, ринковий механізм не може розглядатися як повністю ідеальна форма. Тому держава використовує різний інструментарій адміністративного і правового, прямого і непрямого економічного регулювання. Вказано, що створення нових форм «оптимального поєднання» державного регулювання та саморегулювання сприятимуть розвитку господарської діяльності. В статті розглянуто наукові підходи до регулювання економіки. Було визначено необхідність державного втручання в економіку країни. Акцентовано на перевагах та недоліках державного регулювання та особливостях ринкового саморегулювання. Окрім вищезазначеного, було розглянуто засоби та інструменти державного регулювання.

Ключові слова: державне регулювання, трансформація, економіка, ринкова економіка, механізм державного регулювання, виробництво, власність.

The article considers the important aspects of market self-regulation and state centralized management in their organic unity. The expediency of numerous pressing issues' urgent solution for Ukraine was noted. Government, by planning and utilizing its power to shape the economic policies is guiding the agribusiness towards a free-market competition regime while performing supervision function. Fully unbounded market cannot be treated as a perfect form of goods and services exchange. Therefore, the Government uses various administrative and legal, direct and indirect economic regulation tools. It is specified that the creation of new forms of "optimal combination" of state regulation and self-regulation will stimulate the economic activity development. In article a scientific approaches to economic regulation were considered. It was determined the need for state intervention in the economy. The attention on the advantages and disadvantages of government regulation and market self-regulation was featured. In addition to the above considered, tools of state regulation were reflected. The mechanism of government's economy regulation should be unique, tailored to any change directions, goals and objectives of government economic policy. The article reveals the essence of government economy regulation. The structure of government economy regulation and the direction of economic policy was examined and characterized in its components. Proved that the direction of economic policy should be carried out simultaneously with the assessment of the effectiveness and selected methods of government economy regulation according to its functions, in order to respond quickly to any changes in the economy. Issues connected with the necessity of state regulation in all spheres of economy are somewhat controversial. State regulation is a means of balancing the economy of the country as a whole and the sustainable development of certain territories. In no country, the government has not stopped the activity concerning the market economy development. On the contrary, there is a constant search for new directions of improving relations between the government and the producers, moreover, depending on many factors there is a reduction or strengthening of the governmental regulation intervention.

Key words: state, transformation, economy, market economy, mechanism of state regulation, production, property.

УДК 338.2

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.73-2>

Мельник В.В.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри економіки
та соціально-поведінкових наук
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

Melnyk Viacheslav

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical
University

Постановка проблеми. В Україні виникло багато надважливих проблем які мають бути терміново вирішені. Серед них не останнє місце належить питанням першочерговості, як то захисту суспільних інтересів чи окремих структурних елементів. В цьому контексті важливо розглянути державне регулювання, яке буде сприяти дотриманню законів економічного розвитку й опиратися на законодавчу базу, застосовувати заохочувальні стимули та різні економічні санкції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження економічних праць, присвячених питанням регулюючої ролі держави, вказує на дис-

кусійність та актуальність проблематики, окресленої Дж. Кейнсом [7].

М. Ісаков доводить, що з появою ринкових механізмів виникла потреба визначення оптимального співвідношення саморегулювання ринку та впливу держави на економічні процеси. Забезпечення органічного поєднання механізмів ринкового саморегулювання та державного регулювання є запорукою економічного і соціального розвитку країни і наскільки оптимально вдається забезпечити таке сполучення залежить від діяльності державних органів [8]. Бакалінська О. вказує на правові аспекти розвитку і захисту конкуренції

рентної боротьби учасників відповідних ринків [2]. При цьому Іващенко А. наголошує що в ринковій економіці держава втручається в ринок настільки, наскільки це потрібно для стійкості, макроекономічної рівноваги та для забезпечення діяльності механізму конкуренції за умови ситуацій які можуть виникнути в економіці [6]. Мозговий О., Б. Мусієць досліджуючи теоретичні основ державного регулювання товарно-грошових відносин в сучасних умовах розвитку світової економіки увагу приділяють пошуку оптимальних меж державного втручання та наголошують на необхідності подальших розробок у сфері державного регулювання товарно-грошових відносин [11]. Аналіз тенденції державного регулювання підприємництва в країнах ЄС, США і Японії здійснює Біла І. відзначаючи, що існуючі відмінності у ролі держави в економіці пов'язані не зі ступенем державного регулювання, а із засобами, які використовуються для його реалізації. Спільні тенденції розвитку взаємовідносин між державою та підприємницьким сектором дозволили визначити основні елементи системи державного регулювання [3].

Разом з тим, попри проведені дослідження, все ще потребують вирішення низка питань щодо підвищення ефективності державного регулювання соціально-економічного розвитку.

Постановка завдання. Метою є комплексне дослідження наукових поглядів та вибір шляхів підвищення ефективності державного регулювання соціально-економічного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кожен вид економіки має свій механізм регулювання економічних процесів, або господарський механізм. Управління змішаною національною економікою – це механізм, який містить в собі ринкове саморегулювання та державне централізоване управління в їх органічній єдності [11, с. 184].

Регулювання – одна з найважливіших функцій системи керування економікою на всіх її рівнях. Регулювання обумовлене дією законів економічного розвитку й опирається на законодавчу базу, на відносини підприємств із бюджетом, на ціноутворення, на застосування заохочувальних стимулів і різних економічних санкцій [1, с. 67-73].

Важлива різниця між поглядами Дж. Кейнса та неокласиків полягає в тому, що Дж. Кейнс переніс центр тяжіння з цінових і грошових факторів на виробництво, знайшовши механізми, які призводять до недосконалості ринкового саморегулювання, що визначає доцільність і необхідність державного регулювання економіки [11, с. 95]. Гостре протиборство цих теорій з'явилося з причин необхідності досягнення певного оптимуму під час розподілу ВВП через фінансову систему держави.

Що ж до саморегулювання то ринковому механізму притаманні певні недоліки. Одним із основних недоліків є те, що ринок не сприяє збере-

женню невідтворюваних природних ресурсів; не має економічного механізму захисту навколишнього середовища; не стимулює виробництво товарів та послуг колективного використання (дороги, комунікації, транспорт та інше); не забезпечує виробництва соціально-необхідних товарів за низькими цінами; схильний до нестабільного розвитку з притаманним йому загостренням соціальної напруженості у суспільстві та розвитком інфляційних процесів. Іншим недоліком такого регулювання є те, що ринкова система також може реагувати лише на ті суспільні потреби, які виявляються через платоспроможний попит. Тому, ринок не має механізму, який здатний забезпечувати задоволення загальнодержавних, колективних потреб [8, с. 354-360].

Співвідношення державного регулювання та саморегулювання можна викласти в такій формулі: «...державне регулювання виконуватиме роль «системоутворюючого ядра інституціоналізму, визначаючи його доцільні параметри та сучасні форми», оскільки «далеко не в усіх відношеннях розширення ролі держави і підприємницької свободи становлять непримиренні протилежності. Іноді державне втручання стає системою прапорців, які позначають поле економічної свободи в її новому розумінні» [12, с. 49].

З приводу державного регулювання нобелівський лауреат, американський економіст В. Леонт'єв зазначив таке: «Щоб справи йшли добре, потрібен вітер – це зацікавленість. Кермо – державне регулювання. В американській економіці слабе кермо. Не можна робити так, як говорив Рейган: підніміть вітрила, нехай їх наповнить вітер, і йдіть до кабіни коктейлі пити. Так нас і на скелі винесе, розіб'є яхту у дріб'язки. У Радянського Союзу навпаки: вітер не наповнює вітрила, а тоді й кермо не допомагає. Я думаю, що більш правильно роблять японці. У них, безперечно, є приватна ініціатива, проте і держава відіграє велику роль, впливаючи на розвиток економіки у кращому напрямі» [10, с. 11-15].

Нові форми «оптимального поєднання» державного регулювання та саморегулювання сприятимуть розвитку правового регулювання господарської діяльності. Слушною є думка О. Вінник: «За інституційного партнерства саморегулювання відносин державно-приватного партнерства здійснюватиметься не лише за допомогою договорів (включно з вищезгаданими), але й статуту, внутрішніх документів спільного (за участю партнерів) підприємства [5, с. 13].

Своєчасність регулювання впливає на довіру та стан правового регулювання господарської діяльності. Зокрема, як приклад можна навести ситуацію з блокчейном, смарт-договорами, криптовалютою в Україні. Поки органи державної влади узгоджують свою позицію щодо нормативно-пра-

вового регулювання вказаних явищ, в Україні зафіксовані випадки надання послуг з оплатою в криптовалюті. Завдяки можливості договірного регулювання, свободи договору (як більш усталеному та давньому засобу саморегулювання) створюються умови для розвитку нових засобів саморегулювання у господарській діяльності. У цьому зв'язку слушною є думка О. Бакалінської: «... організації, що саморегулюються, взаємодіючи в щоденному режимі з учасниками бізнесу, мають всю необхідну інформацію про особливості їх роботи, методи недобросовісної конкуренції та зловживання в ринковому суперництві, мають можливість швидко та ефективно вирішувати внутрішні проблеми як організацій, так і її учасників, окремі морально-етичні проблеми здійснення професійної діяльності...» [2, с. 64-65].

На сучасному етапі модель змішаного регулювання національною економікою України можна окреслити такими аспектами:

- вона має гармонічно поєднувати антитоталітарний механізм соціального ринкового господарства та економічне макрорегулювання змішаної економіки;

- нова модель економіки має передбачати відносно тривале функціонування сильного державного та приватного секторів економіки, причому частка останнього повинна щорічно збільшуватись. Це свідчить про необхідність структурної перебудови не лише міжгалузевих комплексів, а й економіки країни загалом. При цьому переважання на початку державного сектора економіки не передбачає будь-яких пільг, переваг або виняткових прав, якими б користувались підприємства цього сектора;

- у найближчому майбутньому економіка України має бути лише змішаною, одним із критеріїв керованості якої буде суперечлива єдність порівняно жорсткого державного регулювання економіки та ринкового саморегулювання. При цьому послаблення та звуження сфери макрорегулювання має здійснюватися лише в міру становлення та посилення дії механізмів ринкового саморегулювання в його цивілізованих формах;

- посилення ринкової орієнтації та ринкових тенденцій у сфері ринкової економіки має здійснюватися водночас із посиленням впливу держави в соціальній сфері. Будь-які спроби перейти до ринкового саморегулювання у сфері розподілу в країні з постсоціалістичною економікою є згубними;

- у нинішній соціально-політичній ситуації економіка України має бути не сепаратистською, а унітарно-конструктивною з елементами регіонального самоврядування [7, с. 53].

За доводами Дж. Кейнса, існує прямий взаємозв'язок між інвестиціями та економічним зростанням, який виявляється у збільшенні обся-

гів виробництва у значно більших масштабах, ніж обсяг вкладених для цього первинних інвестицій. Це положення підтверджується практикою. Наприклад, досвід азіатських країн показав, що \$1, інвестований в інфраструктурні проекти, приводить до приросту ВВП приблизно на \$2–3 [14, с. 25].

Основний висновок теорії Дж. Кейнса зводився до того, що ринковий механізм не має автоматичних стабілізаторів, які спроможні підтримувати обсяг національного виробництва на оптимальному рівні та забезпечувати повну занятість, тому держава має брати на себе відповідальність щодо управління загальним рівнем сукупних витрат [7, с. 173].

Залежно від того, які саме проблеми і як вирішуються із застосуванням конкретного державного механізму управління, він може бути складним (комплексним) і включати в себе декілька самостійних механізмів. Комплексний механізм державного управління може складатися із таких видів механізмів:

- економічного (механізми державного управління банківською, грошово – валютною, інвестиційною, інноваційною, кредитною, податковою, страховою діяльністю тощо);

- мотиваційного (сукупність командно-адміністративних та соціально-економічних стимулів, що спонукають державних службовців до високо-ефективної роботи);

- організаційного (об'єкти, суб'єкти державного управління, їх цілі, завдання, функції, методи управління та організаційні структури, а також результати їх функціонування);

- політичного (механізми формування економічної, соціальної, фінансової, промислової політики тощо);

- правового (нормативно-правове забезпечення: закони і постанови Верховної Ради України, укази Президента, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України, а також методичні рекомендації та інструкції тощо) [13, с. 190].

Основними засобами регуляторного впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання є:

- державне замовлення;
- ліцензування, патентування і квотування;
- сертифікація та стандартизація;
- застосування нормативів та лімітів;
- регулювання цін і тарифів;
- надання інвестиційних, податкових та інших пільг;

- надання дотацій, компенсацій, цільових інновацій та субсидій [4, с. 58].

Розглядаючи досвід державного регулювання підприємництва в країнах ЄС, важливо підкреслити, що концепція підтримки малого та середнього бізнесу в них є чіткою та зрозумілою. Вона враховує національні та загальноєвропейські інтереси, включає цілі та принципи такої політики,

має механізми та організаційні структури її реалізації. Сьогодні на частку малих підприємств, що є постійно зростаючою в економіці Великої Британії, припадає 25 % всієї робочої сили. Визнаним європейським лідером в означеній сфері є Італія з майже 800 тис. промислових підприємств країни та часткою 99% малих та середніх у загальній кількості. У Німеччині та Нідерландах малий та середній бізнес забезпечують близько 40% експорту, в Італії – 25–30%, у Франції – 20–25%, в Японії – 10–15%. Основними напрямками державної підтримки малого та середнього підприємництва в країнах ЄС є формування інфраструктури підтримки і розвитку підприємництва, встановлення системи пільг і прозорої системи оподаткування, наявність фінансово-кредитної підтримки та співробітництва з великими підприємствами тощо. Однак це зовсім не означає створення «теплих» умов для малих і середніх підприємств, а радше є засобом вирівнювання можливостей малих, середніх і великих підприємств в умовах конкурентної боротьби, способом компенсації витрат підприємців від діяльності у ризикованих сферах. У США, незважаючи на поширення ідеї максимізації свободи економічної діяльності, роль держави в регулюванні підприємницької діяльності є вагомим, хоча і неоднозначним. Відносини між нею та підприємницьким сектором мають «хвилеподібну» тенденцію – від регулювання підприємницької діяльності до її дерегулювання (тобто зменшення державного впливу на підприємницьку діяльність), що було розповсюджене в кінці 60-х та набуло поширення у 70–80-х роках. Більшість американських учених зазначають, що на сучасному етапі відносини підприємництва і держави є антагоністичними, а партнерство між ними вважають неможливим і шкідливим для суспільства. Разом із тим, хоча суб'єкти підприємництва більшість своїх рішень приймають самостійно, сфера їхньої діяльності скорочується, а, відповідно, сфера державного впливу збільшується. Така тенденція до збільшення участі держави в регулюванні підприємництва набуває поширення та, як підкреслюють аналітики, має висхідну траєкторію [3, с. 27].

Недосконалість державної політики у сфері регулювання господарської діяльності негативно позначається на іміджі України в світі (за наслідками, наприклад, щорічної доповіді Світового банку за оцінкою бізнес-клімату Україна зайняла 128 місце серед 175 держав) [9, с. 5].

Висновки з проведеного дослідження. Враховуючи, що ринкове саморегулювання є недостатньо ефективним можна зробити висновки, що державне втручання в соціально-економічні процеси є необхідною умовою подальшого розвитку. Іншими словами, соціально-економічний поступ України в ринкових умовах господарювання, на засадах сталого розвитку, будуть потребувати удо-

сконалення системи державного регулювання. Економічна політика держави має в повній мірі відповісти стратегічним цілям за умови врахування світових тенденцій розвитку та удосконалення сучасних напрямів співпраці держави, ринку і підприємництва. Що ж до світових проблем глобалізації та інтеграції то вони вимагають глибокого дослідження подальших процесів розвитку нашої держави, в динаміці, при умові балансу між державним регулюванням і ринковим механізмом у відповідність з стрімким економічним зростанням.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Амбросов В. Ефективність використання факторів розширеного відтворення в аграрному секторі. Економіка України. 2009. № 4. С. 67 – 73.
2. Бакалінська О. О. Правові проблеми розвитку саморегулювання в сфері добросовісної конкуренції України. Право і суспільство. 2014. № 2. С. 63 – 69.
3. Біла І.С., Салатюк Н.М. Світовий досвід державного регулювання підприємництва. Світова економіка та міжнародні відносини. № 1. 2014. С. 26–30.
4. Варналій З.С. Законодавче забезпечення розвитку підприємництва в Україні: проблеми та перспективи. Підприємництво і право: Зб. наук, праць. К.: Ін-т приват. права і підприємництва АПРН України, 1998. С. 55-58.
5. Вінник О. М. Засоби саморегулювання у відносинах державно-приватного партнерства. Право та інновації. 2014. № 1–2 (5–6). С. 12-20.
6. Іващенко А.В. Роль і функції держави у формуванні ринкової економіки. Проблеми науки. № 6.2008.С. 52-54.
7. Ивашковский С. Дж.М. Кейнс и его экономическая теория: этический ракурс. Вестник МГИМО. 2016. № 3 (48). С. 172-187.
8. Ісаков М.Г. Роль держави в регулюванні підприємницької діяльності в умовах ринкової економіки. Митна справа. Науково-аналітичний журнал № 1 (79), 2012 р. С. 354-360.
9. Концепція вдосконалення державного регулювання господарської діяльності. Казна.2007.№ 10. С. 3-7.
10. Леонтьев В. Экономические эссе. Теории, исследования, факты, политика.М., 1990.С. 11-15.
11. Мозговий О., Мусієць Б. Державне регулювання товарно-грошових відносин: теоретичні основи. Економіка і організація управління. 2016. № 4 (24). С. 92-99.
12. Новицький В. Інституціоналізм у діалектиці сучасного економічного розвитку. Економіка України. 2005. № 7. С. 49-58.
13. Ткачова Н.Н., Чернов С.А. Экономический механизм регулирования инновационных процессов. Зб. наук. Пр. ІЕП НАН України "Економіка промисловості". Донецьк. 2000. С. 188-193.
14. Шараг О. Роль інвестиційного попиту в забезпеченні сталого економічного зростання. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2019. Вип. 4 (21). С. 24-29.

REFERENCES:

1. Ambrosov V. (2009) Efektyvnist vykorystannia faktoriv rozshyrenoho vidtvorennia v aharnomu sektori [The effectiveness of the expanded reproduction' factors in the agricultural sector]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 4, pp. 67 – 73.
2. Bakalinska O.O. (2014) Pravovi problemy rozvytku samorehuliuвання v sferi dobrosovisnoi konkurentsii Ukrainy. [Legal problems of self-regulation development in the field of fair competition of Ukraine]. *Law and society*, no. 2, pp. 63 – 69.
3. Bila I.S., Salatyuk N.M. (2014) Svitovyi dosvid derzhavnogo rehuliuвання pidpriemnytstva. [World experience of the entrepreneurship's state regulation]. *World economy and international relations*, no. 1, pp. 26 – 30.
4. Varnaliy Z.S. (1998) Zakonodavche zabezpechennia rozvytku pidpriemnytstva v Ukraini: problemy ta perspektyvy. [Legislative support for business development in Ukraine: problems and prospects]. *Entrepreneurship and Law: Coll. sciences, prot. K.: Inst. Law and Entrepreneurship of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*, pp. 55-58.
5. Vinnyk O.M. (2014) Zasoby samorehuliuвання u vidnosynakh derzhavno-privatnoho partnerstva. [Means of self-regulation in public-private partnership]. *Law and innovation*, no. 1–2 (5–6), pp. 12-20.
6. Ivashchenko A.V. (2008) Rol i funktsii derzhavy u formuvanni rynkovoї ekonomiky. [The role and functions of the state in the formation of a market economy]. *Problems of science*, no. 6, pp. 52-54.
7. Ivashkovsky S., J.M. (2016) Keins y eho ekonomicheskaiia teoriia: etycheskyi rakurs. [Keynes and his economic theory: an ethical perspective]. *MGIMO newspaper*, no. 3 (48), pp. 172-187.
8. Isakov M.G. (2012) Rol derzhavy v rehuliuванні pidpriemnytskoi diialnosti v umovakh rynkovoї ekonomiky. [The role of the business activities' state regulation in a market economy]. *Customs business. Scientific-analytical journal*, no. 1 (79), pp. 354-360.
9. Kontseptsiiia vdoskonalennia derzhavnogo rehuliuвання hospodarskoi diialnosti. (2007) [The concept of improving the state regulation of economic activity]. *Penalty*, no. 10, pp. 3-7.
10. Leontiev V. (1990) Ekonomicheskye esse. Teoriy, yssledovaniia, fakty, polityka. [Economic essays. Theories, research, facts, politics], M., pp. 11-15.
11. Mozhovy O., Musiets B. (2016) Derzhavne rehuliuвання tovarno-hroshovykh vidnosyn: teoretychni osnovy. [State regulation of commodity-money relations: theoretical foundations]. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia*, no. 4, pp. 92-99.
12. Novitsky V. (2005) Instytutsionalizm u dialektytsi suchasnoho ekonomichnoho rozvytku. [Institutionalism in the dialectic of modern economic development]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 7, pp. 49-58.
13. Tkachova NN, Chernov S.A. (2000) Ekonomicheskyyi mekhanyzm rehuliuвання ynnovatsionnykh protsessov. [Economic mechanism of the innovation processes' regulation], Coll. Science. Ave. IEP NAS of Ukraine "Industrial Economics". Donetsk. pp. 188-193.
14. Sharag O. (2019) Rol investytsiinoho popytu u zabezpechenni staloho ekonomichnoho zrostannia. [The role of investment demand in ensuring sustainable economic growth]. *Eastern Europe: Economy, Business and Management*, no. 4, pp. 24-29.